

Аліна Сбруєва

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки
Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка

УРОКИ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ РЕФОРМ РОЗВИНЕНИХ АНГЛОМОВНИХ КРАЇН: ВИЗНАЧЕННЯ ЦІЛЕЙ ТА РОЗРОБКА СТРАТЕГІЙ РЕФОРМ

Стратегічним завданням освітньої політики нашої держави, сформульованим у цілому ряді актуальних політичних документів, є конкурентний вихід української освіти на ринок світових освітніх послуг, розширення участі навчальних закладів, педагогів і вчителів, учнів, студентів і науковців в проектах міжнародних освітніх організацій і співтовариств. Реалізація цього завдання неможлива без усвідомлення сутності глобальних процесів у всіх сферах життя в цілому і в освітній зокрема.

Світ, в якому ми живемо, набув принципово нових ознак. Передусім, змінилася політична структура світу. Глобального характеру набула ідеологія вільного ринку, що не регулюється національними державами. Держави звужують свої провідні функції: відбувається роздержавлення їх соціальних повноважень, що віддаються на відкуп приватним структурам, провідні з яких набувають наднаціонального характеру. Розвинені країни переходять від етапу індустріальної економіки до економіки знань.

Значно змінилося співвідношення зовнішніх та внутрішніх чинників впливу на формування освітньої політики національних держав. Має місце тенденція до постійного зростання зовнішніх чинників. Фактично вони завдають ті допустимі межі, в рамках яких є можливим урахування внутрішніх чинників. Все це є проявом глобалізаційних процесів, вплив яких на Українську державу протягом останніх років незмірно виріс. Можна дискутувати щодо позитивного чи негативного характеру цих впливів, чим і зайнята велика кількість дослідників в усьому світі, однак не брати їх до уваги, не враховувати їх наслідки неприпустимо.

Підкреслимо, що розвинені країни є провідними агентами глобалізаційного впливу в сучасному світі. Їх освітні системи набули найбільшого досвіду реформування в умовах розвитку глобального ринку освітніх послуг, вони є найбільш успішними провайдерами цих послуг. У цьому контексті вивчення їх реформаторського досвіду з метою осмислення пріоритетних напрямів розвитку національної освітньої політики, теорії та практики набуває великої актуальності.

Проведене нами масштабне дослідження цільових, процесуальних та результативних характеристик стандартоорієнтованих, централізаційно-децентралізаційних, професійно-орієнтованих та ринково-орієнтованих реформ загальної середньої освіти розвинених англomовних країн (США, Велика Британія, Канада, Австралія, Нова Зеландія) у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. дозволяє сформулювати цілий ряд уроків, виклад яких структурований нами згідно з етапами реформацій-

ного циклу, а саме: 1) визначення цілей та розробка стратегій реформ; 2) запровадження реформ; 3) оцінка результатів реформ.

В рамках даної статті буде дана характеристика особливостей першого етапу реформаційного циклу.

ВИЗНАЧЕННЯ ЦІЛЕЙ ТА РОЗРОБКА СТРАТЕГІЙ РЕФОРМ

Витоки будь-якої реформаційної програми зумовлені не в останню чергу ідеологічними орієнтаціями освітньої політики того чи іншого уряду. Характерними особливостями реформ останнього десятиліття в розвинених англomовних країнах стали: зростання впливу бізнесових структур на освітню політику, що стало результатом перетворення освіти на продуктивну силу та пріоритетної економічної мотивації реформ. Дослідники відзначають “економізацію” освітньо-політичного мислення, що означає побудову програм освітніх реформ на основі теорій, запозичених зі сфери економіки (теорії економічного росту держави, людського капіталу, соціального вибору, філософії управління якістю, стратегічного менеджменту, менеджменту знань, теорій організаційного розвитку тощо) (1, 2). Проявом такої освітньо-політичної домінанти ми вважаємо віддання пріоритету ринковим підходам як у розробці стандартоорієнтованої, централізаційно-децентралізаційної та професійно-орієнтованої стратегій змін, так і у запровадженні цілого ряду програм розширення вибору школи.

Ринкові підходи до розвитку освітньої системи набули чільності і в Україні. Будуючи ринкову економіку, Україна трансформує відповідним чином і законодавче поле національної освіти, що означає перебудову її змісту, форм організації та управління освітньою системою. При розробці нового законодавства ринок трактується як “особиста відповідальність, опора на власні сили, довіра до власного розуму і розширена мобільність особистості щодо прийняття рішень, вибір варіантів реалізації власної свободи”. Ринкова спрямованість освітнього законодавства, вважають ідеологи українських освітніх реформ, “постає як загальна вимога, норма і стандарт стабільного розвитку держави і суспільства. Саме вона прочиняє для нас можливість повернення в лоно цивілізації” (3, с.209). Однак підкреслимо, що цивілізація не є якимось монолітом, в якому закони ринкової економіки застосовуються до соціальної сфери уніфіковано, без урахування рівня добробуту населення, національних культурно-освітніх традицій та рівня розвитку економіки. Дуже важливо, особливо в умовах недостатнього розвитку ринкових відносин, дотримуватися демократичних цінностей соціальної справедливості в освіті, не дозволяти ринку пере-

творитися з економічного інструмента на самоцінність. В освітній політиці Україна повинна знайти свій “третій шлях”, в якому враховувались би як ринкові реалії і перспективи розвитку нашої економіки, так і національні освітні традиції і цінності, норми демократичного суспільства, прийняті в єдиній Європі, що є нашим політичним орієнтиром.

В Україні у 90-х рр. сформувалися основи освітнього ринку, тенденція його розвитку продовжує мати місце і на початку XXI ст., що стимулюється як на рівні національної освітньої політики, так і шляхом тиску на неї міжнародних організацій, зокрема МВФ та Світового Банку. У подальшому розвитку ринкової стратегії освітніх реформ в Україні слід, на нашу думку, враховувати той факт, що вони призводять до зростання соціальної нерівності та до зниження рівня соціальної єдності та солідарності в суспільстві навіть багатих країн з високим рівнем розвитку ринкової економіки. В умовах невисокого економічного потенціалу значної частини населення України такі наслідки можуть бути відчутними у нас в більшій мірі, ніж у розвинених англомовних країнах, де середній клас, що є головним бенефіціантом запровадження такого роду реформаційних програм, складає переважну більшість.

➤ Однією з головних суперечностей освітніх реформ нашого часу є суперечність між масштабними цілями реформ та неадекватними стратегіями їх реалізації. Провідною метою освітніх реформ 90-х рр. XX ст. стало забезпечення високої якості освіти для всіх учнів. Головними шляхами здійснення цієї мети були обрані: стандартизація змісту освіти та якості знань, забезпечення розширення освітнього вибору, децентралізація освітньої системи, активізація залучення батьків та місцевої громади до управління діяльністю школи. Переважна більшість названих реформаційних програм була спрямована на структурні зміни освітньої системи а не на удосконалення її головної функції – навчального процесу. Прямий вплив на функціональну складову діяльності школи (навчальний процес) мала тільки стандартоорієнтована стратегія реформ, а саме, запровадження стандартів змісту освіти світового рівня, зовнішніх (національних, регіональних) стандартизованих форм оцінки знань учнів, нових форм звітності школи за досягнуті результати а також стандартів професійної освіти, діяльності та розвитку вчителів. Всі інші реформаційні програми мали структурний, а не функціональний (культурний) характер, отже їх вплив на ефективність діяльності школи і освітньої системи в цілому оцінюється як опосередкований, обмежений (4, 5, 6).

Важливим уроком освітніх реформ у цьому контексті є розробка збалансованої стратегії, яка включала б програми, спрямовані передусім на удосконалення функціонального, а не тільки організаційного аспекту діяльності школи. Цілі освітніх реформ повинні бути досяжними і посилюваними. Доцільною є тактика малих кроків, у

досяжності яких можна переконати і до досягнення яких підготувати шкільних практиків, від яких у найбільшій мірі залежить доля освітніх змін.

3. Віддання переваги структурним реформам, що мало місце у всіх аналізованих нами освітніх системах, пояснюється багатьма чинниками і, передусім, пріоритетом економічних та політичних детермінант їх здійснення над педагогічною. Загальною політичною практикою “нових правих”, що знаходились при владі у більшості розвинених англомовних країн у досліджуваний період, стала недовіра до освітніх теоретиків, нехтування їх пропозиціями щодо ґрунтовної теоретичної експертизи та експериментальної перевірки реформаційних програм, пропонованих до запровадження політичними та бізнесовими інституціями. Значиму роль у визначенні реформаційних програм відігравали і суб’єктивні політичні інтереси правлячих партій та кар’єрні інтереси окремих освітніх антрепренерів, які використовували структурні освітні зміни як такі, результати яких є найбільш ефективними (хоча і не ефективними) та найбільш вигідними для здійснення політичної самореклами.

Особливої уваги у даному контексті потребує підвищення ролі науково-педагогічної експертизи програми освітньої реформи та її експериментальна перевірка. Освітня реформа повинна відбуватись з урахуванням не тільки економічних і суспільних потреб, але і внутрішніх закономірностей розвитку освітньої системи, пізнавального процесу, розвитку дитини. Своє місце у розробці програм реформ повинен зайняти науковий аналіз кращого досвіду діяльності школи, чого також бракувало в досліджуваній нами реформаційній практиці. Забезпечення повномасштабного науково-педагогічного супроводу освітніх змін повинно бути включено до бізнес-плану реформ, а не здійснюватися за залишковим принципом.

➤ Поряд із зростанням впливу бізнесових структур на розробку освітніх реформ (йдеться як про місцеві та національні, так і про наднаціональні бізнесові структури та їх організації) відмічається активізація широкого кола інших зацікавлених в освіті груп інтересів. Особливо актуальною їх діяльність є для освітньої політики США. В країні створені численні організації батьків різних категорій учнів (обдарованих, із спеціальними освітніми потребами тощо), громадські організації, що борються за освітні права національних, расових, релігійних та інших меншин, професійні учительські організації. Всі вони лобюють затвердження та фінансування владними структурами реформаційних програм, що відповідають їх інтересам [7]. Достатньо суперечливим є ставлення освітнього політикуму розвинених англомовних країн до найбільш масових зацікавлених груп – учительських професійних організацій і спілок. В ряді країн, особливо в США та Канаді, учительські професійні спілки є впливовою політичною і професійною силою, з якою влада рахується, а уряди консервативної орієнтації відверто бояться,

тому всіляко намагається усунути з арени політичної боротьби та зменшити їх вплив на освітню політику держави. У міжнародних дослідженнях чинників впливу на ефективність освітньої системи, що провадились міжнародним мозковим центром неоліберальної орієнтації – Світовим інститутом економіки в м. Кіль (Німеччина) за результатами TIMMS, роль учительських спілок у підвищенні якості освіти була оцінена як негативна, тобто така що уповільнює реформаційні процеси, “консервує” перебування на службі вчителів з низькою професійною кваліфікацією тощо (8).

В цілому діяльність груп інтересів робить освітню політику більш складною і суперечливою, разом з тим – більш публічною, прозорою, доступною для аналізу і критики.

В Україні існує цілий ряд громадських організацій, що відстоюють освітні права окремих категорій населення. Подальше розширення їх кола, активізація політичних дискусій у сфері освітньої політики є доцільними для привернення уваги суспільства до гострих проблем, що існують у цій сфері. Активізації потребує і діяльність організацій, що захищають права різних груп учнів (з обмеженими психічними та фізичними можливостями, обдарованих, представників різних національних меншин тощо).

В нашій країні існує традиція діяльності учительських професійних спілок, які захищають соціальні права педагогів. Однак вони не мають, на нашу думку, достатнього впливу на освітню політику, особливо в питанні змісту професійної діяльності вчителів, їх професійного розвитку та професійної мотивації до ефективної діяльності. Перетворення учительських спілок на впливову політичну силу є доцільним за умови залучення до їх діяльності впливових професійних експертів (теоретиків освіти, юристів), які в стані брати кваліфіковану участь в розробці освітньої політики, у захисті професійних та соціальних прав педагогів. Нагальною є потреба приєднання українських учительських професійних спілок до міжнародної профспілки “Міжнародна освіта” (Education International), яка активно відстоює права вчителів в усьому світі. Такі кроки потребують часу та певного рівня розвитку як самих спілок, так і демократичної культури в нашій країні.

➤ Однією з гострих суперечностей освітніх реформ нашого часу є суперечність між розмірами політичних циклів та циклів освітніх реформ: реформаційні цикли, особливо якщо вони пов’язані з реформою освітньої системи, а не окремої освітньої ланки, є значно більш тривалими, ніж політичні.

Відомо, що процес розробки програми реформ потребує зусиль як для її узгодження на політичному рівні, що є особливо складним в умовах представницької політичної системи, так і для підготовки інфраструктури реформ. Тому особливо важливим є запровадження реформи з початку політичного циклу. Освітня система є

достатньо інерційною, тому реформатори повинні точно розрахувати час на подолання опору реформам, надання їй прискорення для руху вперед. Вчасний початок освітніх змін є важливою умовою досягнення позитивних зрушень до кінця політичного циклу. Продовження освітньої реформи у наступному політичному циклі може бути забезпечене лише у випадку спадкоємності політичної влади, високого рівня соціальної підтримки реформи, що робить її політично привабливою для продовження.

➤ Важливим джерелом розробки програм сучасних освітніх реформ стали запозичення досвіду інших країн. Порівняльний аналіз реформаційних стратегій, запроваджуваних у розвинених англослов’янських країнах, дає підстави для визначення найбільш популярних ідей, що стали предметом запозичень. До яких належать: стандартизація змісту освіти, якості знань учнів та професійної діяльності педагогів і шкільної адміністрації; запровадження зовнішньої оцінки ефективності діяльності навчальних закладів та освітньої системи в цілому; встановлення планових показників навчальних досягнень учнів в рамках окремих шкіл, регіональних та національних освітніх систем; децентралізація управління навчальними закладами та залучення до нього представників місцевої та батьківської громади; розширення освітнього вибору та поступове роздержавлення освітньої системи. Інституціями, що сприяють розвитку реформаційних запозичень є міжнародні фінансові, економічні, політичні та культурно-освітні організації а також міжнародні засоби масової інформації, що слугують активізації контактів та обміну ідеями.

Разом з тим порівняльний аналіз досліджуваної нами реформаційної практики переконує нас, що запозичення здійснюються тільки на рівні загальних стратегій. У конкретних підходах та інструментах запровадження однакових чи близьких за змістом стратегій освітніх змін у різних країнах та їх регіонах існують суттєві відмінності. Причинами таких відмінностей є освітні, культурні, політичні, релігійні та іншого роду традиції, що здійснюють значний вплив на діяльність освітніх систем. Ідеї, що мають багато спільного у теоретичних засадах освітніх реформ, зазнають також великих трансформацій під впливом політичних та професійних переконань їх конкретних виконавців.

Висновки, які можна зробити з вищенаведених міркувань, полягають в тому, що запозичення, котрі мають місце в сучасній освітній реформаційній практиці, відбуваються тільки на рівні загальних принципів та концептуальних підходів. В процесі адаптації до місцевих умов вони зазнають суттєвих, іноді радикальних змін, що приводить до значних відмінностей у результатах освітніх реформ. Отже, узагальнення міжнародних, тим паче глобальних тенденцій розвитку освіти можна робити з великими пересторогами і висновки щодо них частіше бувають хибними, ніж вірними. Тож у визначенні шляхів

інтеграції України у світовий освітній простір треба з великою обережністю орієнтуватись на іноземні взірці, оскільки на їх запровадження матимуть вплив як національні традиції, так і характер освітньої системи як складної, відкритої та адаптивної. Неприпустимим є виривання окремих реформаційних ідей з загального педагогічного та культурно-освітнього контексту іншої країни. Такі дії можуть привести до невиправданої дестабілізації освітньої системи, до негативного ставлення наших освітян до вітчизняної освітньої політики, до їх скепсису щодо перспектив розвитку національної освіти.

➤ Найбільшого поширення серед достатньо широкого різноманіття реформаційних стратегій нашого часу набула стратегія стандартизації змісту освіти, якості знань та професійної діяльності вчителів. Запровадження цієї глобальної ідеї удосконалення якості діяльності школи мало суттєві відмінності у кожній з країн, освітні системи яких стали об'єктом нашого дослідження. Однак загальною ознакою стандартизації освіти для всіх освітніх систем стало надання можливості адаптації стандартів до місцевих умов. Як правило, стандарти мають рамковий характер, в межах якого можливі більш або менш суттєві варіації в навчальних планах та програмах шкіл. Єдиної спільної для всіх країн тенденції до більш або менш вільного трактування стандартів не існує. Наприклад, в Англії, де Національні навчальні програми, що запроваджувалися з початку 90-х рр., існує тенденція до їх лібералізації, тобто надання школам можливостей набуття більшої самостійності в питаннях визначення змісту освіти. В США навпаки існує тенденція до більш чіткої політики освітніх департаментів штатів щодо стандартизації змісту освіти та якості знань. В цілому кожна країна шукає варіантів забезпечення оптимального співвідношення в освітніх стандартах національних та місцевих потреб. Суттєву роль у цьому процесі відіграють традиції організаційної побудови освітньої системи (в розвинених англослов'янських країнах вони мають децентралізований характер), способи її фінансування (значну частку бюджетів шкіл в розвинених англослов'янських країнах складають, як правило, місцеві податки, що робить школу підзвітною місцевій громаді), особливості освітньо-політичного мислення (характерною є ліберальна освітньо-політична традиція).

В ході освітніх реформ останнього десятиліття в Україні були затверджені "Державний стандарт загальної початкової освіти" (2000 р.) та "Державний стандарт базової і повної середньої освіти" (2004 р.), в яких визначені інваріативна та варіативна складові змісту освіти. В умовах існування в Україні як в унітарній державі єдиної

національної системи освіти ми вважаємо недоцільним регіоналізацію освітніх стандартів, їх побудову за тими зразками, що існують в США, Австралії, Канаді, де освітні системи регулюються в основному законодавствами територій (штатів, провінцій). Доцільним ми вважаємо вивчення зарубіжного досвіду в таких аспектах стандартизації освіти: 1) оптимізація співвідношення інваріативної та варіативної частин стандартів, що є особливо актуальним для етапу профільного навчання. Розширення варіативної частини змісту освіти на етапі повної середньої освіти ми вважаємо корисним; 2) запровадження стандартів якості знань шляхом розвитку системи національних випускних та перевірних екзаменів.

На завершення розгляду уроків розробки освітніх реформ розвинених англослов'янських країн підкреслимо, що в умовах конвергенції цільових пріоритетів реформаційних перетворень в усьому світі, яка стала наслідком глобалізаційного контексту розвитку освітніх систем, стратегії запровадження змін мають суттєву національну та регіональну специфіку. Пошук свого власного шляху у розробці освітньої політики вимагає врахування багатьох зовнішніх та внутрішніх чинників впливу, які у єдності своїй визначають успіх реформаційних перетворень.

Література:

1. *Apple M.W.* Between Neoliberalism and Neoconservatism: Education and Conservatism in a global context // *Globalization and education: Critical perspectives* / Ed. by N. Burbules, A. Torres. – New York, NY: Routledge, 2000 (b). – P. 57–78.
2. *Engel M.* The struggle for control of market education: Market Ideology vs. democratic values. – Philadelphia (USA): Temple University Press, 2000. – 223 p.
3. *Ідеологія формування правового поля освіти.* В кн.: Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / Авт. кол. В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, С. Довгий та ін. Кн. 3. Модернізація освіти. – К.: Навчальна книга, 2003. – С. 203–210.
4. *Fullan M.* The new meaning of educational change. 3rd Edition. – New York: Teachers College Press, 2001. – 296 p.
5. *Fuhrman S.H.* Urban education challenges: Is reform the answer? // *Perspectives on Urban Education.* – Spring 2002. – Vol. 1, №1. URL:<http://www.urbanedjournal.org/archive/Issue1/FeatureArticles/article004.pdf>
6. *Elmore R.F.* The politics of education reform // *Issues in Science and Technology.* – Fall 1997. Online. URL:<http://www.nap.edu/issues/14.1/elmore.htm>
7. *Cibulka J. G.* The changing role of interest groups in education: Nationalization and the new politics of education productivity // *Education Policy.* – 2001. – Vol. 15, № 1. – P. 12–40.
8. *Bishop J.H., Wößmann L.* Institutional effects in a simple model of educational production. Kiel Working Paper No. 1085. – Kiel: Institute of World Economics, 2001. – 34 p.